

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická Fakulta

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Soudobé dějiny

Ústav světových dějin

Seminář nejnovějších dějin

Teze dizertační práce

PhDr. Martin Erva

Rozmach etatismu ve Velké Británii 20. století

Prevalence of Etatism in the 20th-Century Great Britain

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

2016

Zatímco „do srpna 1914 rozumný, práva dbalý Angličan prošel životem, aniž by si všiml existence státu, kromě pošty a strážníka,“¹ pak v roce 1950 mu stát prodával lístek na železnici či autobus, dodával elektřinu, plyn i uhlí a staral se o jeho zdraví stejně vehementně jako o jeho vzdělání, zaměstnání a ubytování. Když přišel dělník v roce 1950 domů z práce, pustil si státní BBC, plyn, elektřinu či přiložil do kamen uhlí od státem znárodněných společností a na své výplatní pásce viděl, kolik odvedl v rámci rovné daně na sociální a zdravotní systém. O přímých, nepřímých a dalších daních ani nemluvě. Rozumný, práva dbalý Angličan bez státu nemohl existovat. Stát byl a je všudypřítomný.

Velká Británie prodělala ohromující proměnu ve své historii. Zatímco ještě v devadesátých letech 19. století byl největší tlak na monetární politiku v oblasti nových objevů a modernizace námořních plavidel,² pak v padesátých letech boj s konkurenčními velmocemi ustoupil boji s „ranami osudu“, které člověka potkávají od kolébky do hrobu.³ Welfare a warfare spolu všechny čtyři dekády kráčely ruku v ruce a nejen laickým pozorovatelům začalo docházet, že mohou souviset.

Ve Velké Británii proběhla revoluce a, až na jednoho profesora ekonomie, který utekl do ostrovního království po zhroucení říše, ve které žil ve střední Evropě,⁴ vlastně nikdo neprotestoval. Země, která dala světu pojmy, jako je soukromé vlastnictví, vláda práva a jež byla kolébkou nepsané konstituce.

Změna, která začala nutností zvýšit výdaje vlády na vojenství v devadesátých letech 19. století a opustit Gladstonovův konsensus v oblasti fiskálně-daňové politiky, vyvrcholila na Nový rok roku 1947, kdy se na dolech ve Velké Británii objevily desky s nápisem „Tento důl je nyní řízen Národním výborem pro uhlí ve prospěch lidu.“⁵

Lid ale nikdy nehlasoval pro rovnost proti efektivitě. Labouristické masové vítězství v roce 1945 nemělo dlouhého trvání a strana musela v roce 1951 přepustit místo konzervativcům. Ti se však, jak už tradičně, zaměřovali spíše na mezinárodní politiku, a dali tak svému domácímu snažení pragmatickou nálepku „poválečného konsensu.“

Expanze veřejného sektoru a růst vlády byly společnými znaky všech zemí, ať už se jednalo o země kapitalistické, s direktivně rozvíjející se ekonomikou, či

¹ Taylor, A. J. P.: *English History 1914 – 1945*, Oxford 1965, s. 1. Překlad autora.

² Daunton, M.: *Trusting Leviathan. The Politics of Taxation in Britain. 1799 – 1914*, Cambridge 2001, s. 302.

³ Narážím na Beveridgovu zprávu

⁴ Myslím samozřejmě Fridricha von Hayeka.

⁵ Hennessy, P.: *Never Again: Britain 1945-51*, London 1992, s. 184.

rozvíjející se.⁶ Na celém faktu je tak zarážející nikoli to, že proběhl všude, ale to, že proběhl i ve Velké Británii, která se na rozdíl od svých kontinentálních sousedů držela zpátky, a to jak v oblasti daní, tak povinné vojenské služby. Ve Velké Británii, která se stala dominantní průmyslovou světovou velmocí díky malému státu, nízkým daním a volnému trhu. O to více je zarážející fakt, že znárodnování, které je v naší zemi synonymem pro státní zvůli, občané Velké Británie přijali klidně a bez protestů, stejně jako další opatření státu. Jak je možné, že kolébka demokracie a svobody znárodňovala, dramaticky zvětšila stát, zvýšila daně a to vše bez protestu občanů? Kdo byli obhájci růstu státu a kdo se stavěli proti státnímu řešení problémů? Jak je možné, že Angličané navzdory svému úspěchu, kterému v 19. století vděčili za hodnoty střídmosti, sebesprosazení, svépomoci a společenské soběstačnosti, se rozhodli vydat státu od kolébky do hrobu. Jak postupně uvidíme, tak prostátní tendence existovaly vždy a jsou patrné i v dílech teoretika Viktoriánského myšlení Johna Stuarta Milla.

Prameny a literatura

Diskuse na téma velikosti státu v britské historiografii vyprovokovala éra Margaret Thatcherové, která znamenala ukončení konsensu na roli státu. Současný stav anglické politické scény ale ukazuje, že se jednalo spíše o epizodu než tendenci.

Řada autorů se věnuje tématu ekonomických - statistických ukazatelů nárůstu daní, počtu zákonů či znárodnování. Jako metodologii používají tito autoři užitou Rogerem Middletonem v jeho ohromujícím díle *Government versus Market*. Middleton kombinuje moderní ekonomické teorie a aplikuje je na fakta a události v dosti teoretické práci. Statistické přehledy vypracované B. R. Mitchelllem v obsáhlé publikaci *British Historical Facts* dodávají podobně jako Pekařova Kniha o kosti sice velmi faktický, ale nikoli záživný obraz o statistikách shromážděných v této knize. Martin Daunton a jeho vyčerpávající dvoudílné pojednání o vývoji daňového systému a fiskální politice jsou nepřekonanou prací v této oblasti. Stejně jako jeho snaha o popsání komplexní historie anglického sociálního systému. Jako výsledek několika sympózií v devadesátých letech vzniklo mnoho sborníků, které se zabývají státem a jeho vztahem ke společnosti. Mezi nejlepší počítám *The Boundaries of the State in Modern Britain* editovaných S. J. D. Greenem a R. C. Whitingem.

⁶ Middleton, R.: *The Size and Scope of The Public Sector*, IN: Green, S. J. D.; Whiting, R. C.: *The Boundaries of the State in Modern Britain*, Cambridge 2002. s. 89.

V oblasti politické ekonomie a státního vlastnictví jsou velmi přínosné sborníky editované Rogerem Millwardem a Johnem Singletonem *The Political Economy of Nationalisation in Britain 1920 - 1950*, studie Martina Chicka *Industrial Policy in Britain 1945 - 1951* a sborník věnovaný poválečnému znárodnění editovaný A. H. Hansonem s jednoduchým titulem *Nationalisation*. Podobně jako studie *The Rise of Corporate Economy* od L. Hannaha či *The Nationalisation of British Industry* od Normana Chestera. Následuje množství partikulárních studií věnujících se jednotlivým sektorům ekonomiky a státní zásahům do ní, publikovaných v odborných časopisech jako *The British Airframe Industry and the State* z *Economic Historic Review*, od M. W. Kirbyho *The Control of Competition in the Coal Mining Industry in the Thirties* tamtéž či obsáhlá mnohosvazková *The History of the Coal Industry 1913 - 1946: The Political Economy of Decline* z roku 1987. A v zásadě vše od Jose Harrisové - její životopis Williama Beverige, studie o nezaměstnanosti jako hlavním tématu let po "krvavé neděli" či obecnější studie o vztahu státu a společnosti.

Jako omezující vnímám také zkoumání ekonomických sil u ekonomů věnujících se vysvětlení vzestupů a pádů ekonomik včetně velmi brilantních studií Douglase Northe ověřeného Nobelovou cenou za ekonomii. Jeho kniha *Understanding the Process of Economic Change* či *Institution, Institutions Change and Economic Performance* a studie jeho kolegy Mancura Olsona *The Rise and Decline of Nations* jsou sice zajímavými komparativně teoretickými analýzami, ale chybí jim rozměr reálné historie. Rozhodl jsem se sledovat růst státu zejména na osobách jeho agentů v politické, intelektuálním a kulturním životě viktoriánsko-edvardiánského období. Mezi ekonomy věnujícími se této oblasti pro mě byli přínosné zejména: text *On Size and Growth of Government* od T. A. Garetta a R. M. Rhineho ve *Federal Bank of Saint Luis Review*; studie Mezinárodního měnového fondu *On the Growth of the Government and the Reform of the State in Industrial Countries* od V. Tanziho a L. Schuknechta; studie *Government size, composition, volatility and economic growth* od A. Afonso a Davide Furceriho publikovaná v *European Journal of Political Economy*; a studie *The Growth of Government* od S. Peltzman, člena Chicagské monetární školy v *Journal of Law and Economics*.

Většina autorů považuje absolutně správně za vrchol velikosti státu období po druhé světové válce a hledají příčiny a souvislosti v předchozích třiceti letech. Co když ale vzory jednání politické elity a úřednictva existovaly i v období "zlatého Viktoriánského věku"? Co když debaty vedené v devadesátých letech 19. století

nalezly odraz v pokrokové koalici Liberálů a Labouristů? Většina autorů začíná svoje pátrání po Velké válce. Ve své práci jsem se proto zaměřil zejména na předchozí období, jeho politický, ekonomický a intelektuální rozměr vztahující se k budoucí explozi státu. Důvodem byl i fakt, že má rigorózní práce Znárodňování ve Velké Británii se věnovala příčinám poválečného znárodňování.

Velkým pomocníkem pro zkoumání politických aspektů a vývoje přístupu ke státu nejen v 19. století jsou záznamy jednání poslanecké sněmovny, která byla diskusní arénou politických elit. Ty v ní prezentovaly své postoje k zákonům, opatřením a veřejným událostem. V dnešní době plně digitalizované archívy jsou k dispozici na <http://hansard.millbanksystems.com>. Pomocí pro orientaci v období jsou biografie, vydaná korespondence a prosazená opatření určujících postav nárůstu respektive zmenšení státu.

Velkou pozornost jsem věnoval nejvýraznější a nejschopnější postavě anglického liberálního radikalismu a municipálního socialismu, Josephu Chamberlainovi. Cenným pramenem dokumentů je jeho oficiální biografie od J. L. Garwina, která čítá šest objemných svazků. Další díly od Juliana Ameryho, které jsou opět spíše propojením dopisu, projevů a dokumentů. Podobně jako biografie od N. M. Marrisie či hagiografie vydaná po jeho smrti s příspěvky politiků Ramsaye MacDonalda či vysokých státních úředníků jako Milner.

Klíčové ale byly spisy Johna Stuarta Milla věnující se politické filosofii, politickým právům žen a dalším vydané např. pod názvem *On Liberty, Utilitarianism and Other Essays*. Podobně jako jeho vlastní Autobiografie. Podobně spisy Jeremy Benthamu a jeho životopis od Charlese Milnera Atkinsona. Velmi zajímavý je také kritický životopis Edwina Chadwicka od A. Brundageho. Stejně jako Chadwickovy vlastní texty a zprávy komisi, které vytvářel pro vládu od třicátých let, které jsou dostupné na archive.org. Stejně tak bylo nutné projít publikace Thomase Malthuse, jeho pamflety a texty. Stejně jako dnes již klasické práce jeho oponenta Davida Ricarda a Richarda Cobdena.

Věda změnila myšlenkový život angličanů v 19. století. Jak popisuje ve svých vzpomínkách anglický socialista Balford Bax, když Engels o sobě říkal, že je ateista, tak si lidé mysleli, že je v nějaké protestanské sektě, jako byli například Sociinisté.⁷ Klíčovou změnu v tomto ohledu znamenala publikace Darwinovy studie *On the*

⁷ Bax, E. B.: *Reminiscences and Reflections of a Mid and Late Victorian*, New York 1967. s. 51.

Origin of Species a k jeho společenským kontaktům a filosofickým inspiracím pro teorii o původu druhů je jeho vlastní Autobiografie. Antologie *Literature and Science in the Nineteenth Century* editovaná Laurou Otisovou se stala skvělým průvodcem propojujícím světy umění, vědy a politiky.⁸

Účastníci velké debaty, začínající v osmdesátých letech, jako William Morris, Hyndman, Bax, manželé Webbovi, Keir Hardie jsou objektem mnoha biografií a hagiografií. William Morris má jak biografii jak z pera marxistického historika E. P. Thompsona, tak moderní od Fiony MacCarthyové. Sám byl autorem desítek textů, článků a knih, které se staly předmětem studia nutným pro pochopení jeho myšlenkového kréda. Hyndman, Bax, Blatchort a další napsali vlastní autobiografie a všichni z nich vydali množství knih, textů a pamfletů. U Blatchorta je nutné zdůraznit zejména *Merrie England* s jejím ohromujícím nákladem 2 milionů kusů. Důležitým zdrojem pro pochopení činnosti manželů Webbových jsou deníky Beatrice Webbové vedené s německou důkladností a několikrát vydané. Ty jsou spíše kronikou reformních snah a vztahů mezi elitami. Stejně jako publikace Charlese Bootha, manželů Bosanquetových a dalších. Z monografií zmíním dvě A. McBriara od Fabiánské společnosti a mnoha dalších. Mnoho historiků se věnuje počátkům levice s velmi pozitivním přístupem ke svým vzorům a jejich práce je třeba vnímat touto optikou.

K problematice Búrské války jsou nevyčerpatelným zdrojem informací zjištění Královské komise ustavené ke zkoumání připravenosti Anglie na válku v Jižní Africe, knihy Leo Ameryho a především Thomase Pakenhama.

Pro sledování pokračující diskuse v akademicko-aktivistických kruzích je nutné konfrontovat spisy a autobiografické skeče J. M. Keynese a jeho oponentů Fridricha Hayeka a Ludwiga von Misese. Stejně jako prof. Cola a Harolda Laskiho. Do diskuse v meziválečných letech pak také vstupoval originálním způsobem představitel toryovského socialismu Harold MacMillan, a to hned několika pamflety a knihami. Důležitou roli také hraje prozkoumání programů politických stran a jejich tvůrců. Je důležité neopomenout *The Labour Party in Perspective* od Clementa Attleeho a *What are we to do?* Johna Stracheyho.

Práce je rozdělena do tří základních částí. První analyzuje 19. století včetně utilitaristických reforem předcházejících zavedení volného obchodu a „zlatého věku“

⁸ Otis, L.: *Literature and Science in the Nineteenth Century*, Oxford 2002.

laissez faire, až do začátku debaty o postavení a roli státu, která následovala po tzv. „krvavé neděli“. V této kapitole analýza prokazuje tendence k nárůstu státu dané jak volebními reformami, tak municipálním socialismem a založení prostátní tradice v obou hlavních stranách. Současně na příkladu znárodnění telegrafických společností prokazuje pragmatičnost hlavních reprezentantů státu vůči jeho expanzi na úkor společnosti a soukromého sektoru. Otázka, na kterou se tato kapitola snaží odpovědět, je, zda byla doktrína „laissez faire“ překračována či nikoli. Kapitola dochází k závěru, že pro státní tendence existovaly v obou stranách a současně i v myšlenkách hlavních teoretiků Viktoriánské éry čerpajících z křesťanství.

Druhá kapitola sleduje tzv. Velkou Viktoriánskou debatu, která se rozběhla po masových nepokojích během tzv. „krvavé neděle“ 13. listopadu 1887, ve které dostaly protesty proti vládní Irské politice sociální rozměr a okrajové socialistické a jiné spolky získaly celonárodní popularitu. Tato kapitola zkoumá posun paradigmatu od laissez faire ke konsensu na větší roli státu po vzoru Německa a Francie. Výsledkem této debaty byla změna vnímání role státu nejen mezi aktivisty, socialisty, charitou a nezávislými badateli v sociální oblasti, ale také získala velký vliv nejen na nově se formující samostatnou Labouristickou stranu, ale skrze Fabiánské socialisty na Konzervativní stranu a skrze odbory a členy Liberální strany na politiku druhé jmenované. Hlavní otázkou této kapitoly byla struktura debaty, její ideový původ a výsledek. Jejím výsledkem je závažné zjištění, že na straně laissez faire v této debatě již nikdo nestál a všichni její účastníci považovali za nutné rozšířit parametry státu do sociální oblasti. Velký vliv na tuto diskusi byly potíže britského impéria s válkou v Jižní Africe. Nepřipravenost armády, zdravotní problémy branců a zastaralost vojenské techniky vedly k přesvědčení, že je nutné modernizovat po vzoru rychle rostoucí německé konkurence. Tato kapitola si tak klade otázku, jaké byly hlavní myšlenky pozdně Viktoriánské mentální revoluce a její aktéři.

Poslední kapitola odpovídá na otázku klidného konsensu na růstu státu, který sdílely všechny politické strany ve Velké Británii v období od Búrské války dále. Progresivismus jako hlavní sjednocující prvek politických a společenských sil tak spojoval jak socialisty, tak liberály a konzervativce. Tato kapitola analyzuje důsledky velké debaty spojené se zkušeností státní správy z 19. století v oblasti znárodnování a zavádění sociálních a vojenských reforem. Hlavní otázkou kapitoly je, jak je možné, že strana, která je dnes vnímána jako domov Margaret Thatcherové, desítky let prosazovala opačnou politiku. Jaké jsou tradice, kořeny a ideje anglického

konzervativismu, labourismu a liberalismu. Důležité je také vnímat liberálně labouristický myšlenkovo-mocenský pakt a jeho dopad na radikalizaci liberálů a umírnění labouristů.

Metodologie: Teorie destruktivní síly rozpadu hodnot

Existuje z historického pohledu řada teorií, které mají kognitivně normativní paradigma a jsou důležité pro pochopení vztahu mezi státem a společností.⁹ Thomas Kuhn ve své struktuře vědeckých revolucí přesvědčivě dokázal, že věda nemá pouze kognitivní, ale také normativní funkci, a to, že „...posunem důrazu z kognitivní funkce paradigmatu na funkci normativní rozšiřují porozumění způsobu, jímž paradigma formuje vědecký život.“¹⁰ Normativní složka vědy má hodnotový základ, tedy neexistuje čistě racionální teorie i přesto, že se tak tváří.

Na rozdíl od kontinentálního Německa, kde existuje tradice hegelianského státu, postoj Anglie 19. století byl nejen reakcí na století 18., ale také vycházel ze dvou klíčových myslitelů: Thomase Hobbesa a Johna Locka. Jeden tvrdil, že stát je biblická nestvůra, a druhý, že je ujednáním lidí mezi sebou navzájem. Oba dva tak intelektuálně ovlivnili atmosféru 19. století a to, čemu Martin Daunton říká “Gladstonova fiskální ústava”.¹¹

Kromě toho ale “vzestup kapitalismu vytvářel nejen myšlenkový postoj moderní vědy, postoj, který spočívá v určitém způsobu kladení a zodpovídání otázek, ale také lidí a prostředky.”¹² Jinde “racionalistický postoj se v lidském myšlení upevnil pravděpodobně především pod vlivem ekonomické nutnosti.”¹³ Schumpeter přikládá kapitalismu destruktivní funkci. Kapitalismus šíří racionalitu do všech oblastí lidského života: rodiny, patriarchálních struktur, demokracie atd. To znamená, že likviduje vše iracionální, co mu stojí v cestě: hodnoty, vertikální struktury společnosti, atd. Součástí Schumpeterovy teorie je i “vyprchávání podstaty vlastnictví.”¹⁴ Základem tohoto tvrzení je, že byznysmen přestává být vlastníkem a začíná se stávat pouze exekutivním typem, který spravuje svěřený majetek.

⁹ Viz rigorózní práce: Erva, M.: Znárodňování ve Velké Británii 1945 - 1951. s. 15.

¹⁰ Kuhn, T. S.: Struktura vědeckých revolucí, Praha 1997, s. 113.

¹¹ Daunton, M.: Trusting Leviathan. The Politics of Taxation in Britain. Cambridge 2001, s. 28.

¹² Schumpeter, J. A.: Kapitalismus, socialismus a demokracie. Praha 2004. s. 143.

¹³ Tamtéž, s. 142.

¹⁴ Tamtéž, s. 175.

Schumpeter konstatuje, že jeho vůle nemůže být srovnána “s vůlí člověka, který znal vlastnictví a s ním spojenou odpovědnost v plném významu těchto slov.”¹⁵

Schumpeter vypočítává vnitřní příčiny rozkladu kapitalismu: rozklad smyslu pro vlastnictví, dezintegrace buržoazní rodiny (její racionalizace, tedy omezování počtu dětí, omezení myšlení v horizontu generací, a tím zavedení myšlení v krátkodobých intervalech atd.), která začíná vždy u “pokrokovějších”, tedy racionálnějších a bohatších vrstev, a neschopnost buržoazie držet své hodnoty. Principem takového myšlení je utilitarismus. Iracionálnost rodiny je napadena racionálností kapitalistického myšlení, tedy kalkulací nákladů. Jedná se, jak Schumpeter definuje, o zanikání “vlastnictví spotřebitele.”¹⁶ Zajímavé je, že tady se shoduje s Hermannem Brochem, který podobně jako Schumpeter vidí ve svém opusu *Náměsíčníci* a v Eseji o rozpadu hodnot jiný jev racionalizace domácího: ztrátu ornamentu v architektuře.¹⁷

Další kategorií je ztráta buržoazního kréda. Motivem zisku byla vždy rodina, *homo oeconomicus* buržoazního typu vydělává pro ženu, děti a další generace. Etika takového podnikání vidí věci v dlouhodobém horizontu a stojí v protikladu státu, který zná jen krátkodobý horizont. Strategie je tedy investovat, nikoli spotřebovat. Podle Schumpetera je podnikatel nyní tlačěn k mentálnímu postoji nepřátelskému úsporám. Tento mentální postoj vyvrací jeho dosavadní krédo a způsobuje, že si osvojuje krédo a ideologii právě populární. “Týž ekonomický proces, který snižováním významu funkce podnikatele a kapitalisty, bouráním ochranné vrstvy a institucí a vytvářením nepřátelské atmosféry podkopává pozici buržoazie, způsobuje tedy také rozklad vnitřních hnacích sil kapitalismu. Nic jiného tak dobře nedokládá, že kapitalistický řád spočívá na oporách zbudovaných z mimo-kapitalistického materiálu, ale také že čerpá energii z mimo-kapitalistických vzorců chování, které zároveň nutně ničí.”¹⁸ Schumpeter ve svém díle vydaném v roce 1942 předpověděl znárodnování v Anglii a v dalších zemích. V této souvislosti je zajímavé zjištění, které vychází z první části této práce a současně neušlo badatelům v této oblasti, že “expanze veřejného sektoru a růst velké vlády jsou společnými znaky všech ekonomik a politických systémů 20. století, a to bez ohledu na fakt, zda jsou

¹⁵ Tamtéž, s. 175.

¹⁶ Tamtéž, s. 177.

¹⁷ Broch, H.: *Náměsíčníci*. Praha 2012.

¹⁸ Schumpeter, J.A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Praha 2004. s. 181.

rozvinutými západními ekonomikami, nově industrializovanými zeměmi nebo méně rozvinutými zeměmi.”¹⁹

Rozpad hodnot má své konsekvence. Mizí rozdíl mezi dobrem a zlem. Novou kategorií je užitečnost. Ta je vlastní nejen keynesiánství, ale také monetarismu. Naproti tomu rakouská ekonomická škola považuje nadále za své principy hodnoty *a priori*. Možná i díky tomu se tato kdysi hlavní ekonomická teorie dominující v 19. století ekonomické vědě dnes dostala na okraj zájmu a je pěstována pouze v kroužcích fanoušků na amerických institutech. V 19. století ale definovala ekonomickou vědu více zjištění Adama Smithe, Davida Ricarda a Karla Mengera, než současných vědeckých teorií založených na Schumpeterem nenáviděném pozitivismu. “..., na celý západní svět doléhá duch pozitivistického rozpadu hodnot a rozhodně se neprojevuje jen v nápadné podobě ruského proletářského materialismu, jenž je pouhou odnoží pozitivistického myšlení, úpadkového produktu západní filosofie,...”²⁰

Schumpeter definoval tři faktory vnitřního rozpadu kapitalismu: vyprchávání podstaty vlastnictví, dezintegrace buržoazní rodiny a ztráta víry buržoazie ve vlastní krédo. Hermann Broch vidí racionální destrukci iracionálnosti jako rozpad hodnot, přičemž “člověk s menším svazkem hodnot ničí vždy člověka s rozpadajícím se větším svazkem hodnot, větší ubožák přejímá vždy úlohu kata v procesu rozpadu hodnot.”²¹ Broch také připomíná zajímavý fakt, že: “Chce-li si tedy dílčí systém zajistit trvání v procesu rozpadu hodnot, chce-li se zachránit před vlastním *raciem*, jež k tomuto cíli směřuje, musí sáhnout po iracionálních prostředcích, a z toho vyplývá podivná dvojznačnost, gnozeologicky řečeno, dokonce jistá špinavost ulpívající na každém dílčím systému: tím, že iracionalitu označuje za cosi rebelského a zločinného, nezbyvá dílčímu systému, než aby z homogenní masy iracionálnosti a jeho anonymního zla vybral svazek “dobrých” iracionálních sil, aby tak zadržel obávaný další rozpad a sám prokázal svou účinnost - každá “dílčí revoluce”, a v tomto pojetí každý dílčí systém je “dílčí revolucí”, se dovolává iracionálních apriorit...”²² Pro Brocha je jedinou hodnotou svoboda, která se vznáší “coby zvláštní a vznešená kategorie nad vši racionálností a iracionálností.”²³

¹⁹ Middleton, R.: The Size and Scope of The Public Sector. s. 89. IN: Green, S. J. D.; Whiting, R. C.: The Boundaries of the State in Modern Britain. Cambridge 2002.

²⁰ Broch, H.: Náměsíčníci. Praha 2012. s. 612.

²¹ Broch, H.: Náměsíčníci. Praha 2012. s. 611.

²² Tamtéž s. 610.

²³ Broch, H.: Náměsíčníci. Praha 2012. s. 617.

Broch tak vidí neustálou destruktivní sílu, se kterou se likviduje jeden systém hodnot za druhým, a v procesu vždy vítězí ten se slabšími hodnotami. Vidí tedy podobný pochod racionalizace dějinami. Hodnoty jsou iracionální kritéria, jejich destrukce je racionální. Vždy ale vzniká nový systém, který svoji existenci staví na iracionálních prvcích - hodnotách.

Anglie udělala obrat od efektivity k rovnosti. Obé jsou hodnoty a iracionální kategorie, otázka je, zda 19. století bylo efektivní a 20. století přineslo rovnost.

Schumpeter napsal svoji práci v době, kdy moderní znamenalo levicové a kdo nečetl Marxe a Keynesa, jako by nebyl. Sám přiznával, že to byl důvod, proč narouboval svoji teorii na marxismus. S Marxem souhlasí v tom, že socialismus je poslední fázi dějin. Broch svoji teorii destrukce hodnot staví na Hegelovi. Stejně jako Marx. Nebo Francis Fukuyama, jehož dílo o konci dějin z důvodu vítězství liberalismu (sic!) vyhrálo soutěž v intelektuální pozornosti devadesátých let.

Broch našel východisko podobné Kuhnovi, pouze s jediným rozdílem, že první mluví o společnosti a individuu a druhý o vědě, že vždy zůstává normativní (hodnotové) východisko v racionalitě.

Považuji za přínosné propojit Schumpeterovu teorii sebedestrukce kapitalismu a Brochovu teorii rozpadu hodnot, respektive revolucí hodnotových systémů. Obě jsou podobné Popperově principu falsifikace,²⁴ kterým slavně oddělil zrno od plev a odsunul Sigmunda Freuda na pole šarlatánství. Současně mají obě teorie v sobě mnoho podobného s Kuhnovou Strukturou vědeckých revolucí. Pokud budeme sledovat Schumpetera čistě chronologicky, pak máme před sebou společenskou substanci, která je vykořeněna svým racionalismem a hledá novou moderní iracionální strukturu, tak jak o ní mluví Broch.

Kombinace Brochovy a Schumpeterovy teorie nás přivádí k nové teorii, jež je derivátem předchozích. Vnitřní destruktivní síla kapitalismu rozloží nejen hodnotový systém, na kterém kapitalismus stojí, ale stejně tak i nový systém, jež už není kapitalistický. Revoluci vždy ale přežije struktura myšlení, která pokračuje a vytváří nový systém se svojí duální podobou. Ten opět stojí na nových hodnotách, podobně jako Keynes ve svých dopisech Fridrichu Hayekovi říká, že "to, co potřebujeme nyní, je obnova morálního myšlení – návrat k hodnotám naší sociální filosofie."²⁵ Tyto

²⁴ Popper, K. R.: Logika vědeckého zkoumání. Praha 1997.

²⁵ Wapshott, N.: KEYNES HAYEK The Clash That Defined Modern Economics. New York 2011. s. 199.

nové hodnoty jsou iracionální, v případě Keynese je jeho hodnotou rovnost, u Hayeka svoboda. Falsifikačním faktorem jsou dějiny. Keynes vyčítá Hayekovi, že to byl kapitalismus, který selhal a vynesl Adolfa Hitlera k moci. Hayek dokazuje, že to byly naopak státní zásahy. Každopádně princip falsifikace probíhá na základě dějinných událostí. Čím hlubší je šok lidí z prožívaného, tím hlubší je změna, kterou je společnost ochotná akceptovat. V tento okamžik je důležitá role intelektuálů, kteří nabízejí své recepty na budoucí vývoj.

Na základě výše popsaného můžeme deklarovat, že každá doba má svoji vládnoucí myšlenkovou atmosféru a jsou to důkazy nashromážděné proti ní, které způsobují změnu.

Pokud by měla tato teorie pravdu, pak se z politiků stanou technokraté. Stát se změní v byrokratický aparát, podobně jako se firma po odchodu svého zakladatele změní v manažerský aparát. Rodina ustoupí do pozadí společně s myšlením v dlouhodobém horizontu a je nahrazena větou Johna Maynarda Keynese: "In the long run we are all dead."²⁶

Z tohoto hlediska bude pro naše zkoumání důležité definovat intelektuální vliv doby a její normativní odraz v historii. Téma, které vymezujeme tak má nejprve svůj platonský předobraz v idejích. Stejně jako v Platónově podobenství o jeskyni se jeví nutné nejprve zkoumat čisté ideje a po nich teprve jejich odrazy na skále.

Jak ale připomíná Raymond Aron,²⁷ Fridrich Hayek²⁸ či Schumpeter, důležitou roli v utváření doby mají intelektuálové. Jejich kolektivním mecenášem se v případě Anglie stali čtenáři nakladatelství Gollanz. Pokud následujeme německou sociologickou tradici a rakouskou ekonomickou školu, je potřeba roli intelektuálů a jimi prosazované myšlenky podrobně prozkoumat.

Vždy se tak v této nedostatečné práci budeme snažit sledovat intelektuály a odraz jejich myšlenek a návrhů na běh dějin, destrukci stávajícího systému a jeho nahrazení novým s novými hodnotami, navrhovanými výše zmíněnými intelektuály. Myšlenka - stávající systém hodnot - jeho falsifikace - nový systém hodnot a jeho dominantní figura. Touto cestou se podle mého přesvědčení ubírají dějiny, v rámci kterých lidé "dosahují i iracionálních cílů racionálním způsobem."²⁹

²⁶ Keynes, J.M.: *Tract on Monetary Reform*, Londýn 1923.

²⁷ Aron, R.: *Opium intelektuálů*, Praha 2001.

²⁸ Hayek, F. A.: *Kontrarevoluce vědy. Studie o zneužívání rozumu*, Praha 1995.

²⁹ Mises, L.: *Human Action*, Auburn 1998. Jedná se o volnou parafrázi hlavní myšlenky knihy.

Spojené království je v naší historické paměti uloženo jako kolébka moderní demokracie, vlády práva a respektu k soukromému vlastnictví. Tato paměť ale často překrývá fakt, že se jedná spíše o hlubokou minulost 19. století než současný stav. Angličané podobně jako jiné vyspělé národy přijali politiku státních zásahů, znárodňování soukromých společností za náhradu, boje proti hospodářskému cyklu a to v konsensu, který nemá obdoby. Mnoho současníků pohlíží na Anglii prizmatem Margaret Thatcherové, ale jak tato práce prokazuje, její jasná pravicová politika byla v dějinách Konzervativní strany spíše výjimkou.

Po příčinách tohoto stavu pátrá historiografie zejména u socialistické Labouristické strany. Řada historických prací se omezuje na kauzální souvislost mezi nástupem Labouristů k moci a růstem státu. Ukazuje se, že je důležité jít v pátrání po příčinách současného stavu mnohem dále.

Liberální strana je navzdory svému jménu institucí s dlouhou tradicí prostátního myšlení. Byli to Noví radikální liberálové, kdo přišel s teorií “výkupného”. Stejně tak jako program městského socialismu, který v dnešním regulovaném světě soukromých vodáren, plynárenských a elektrárenských společností nevypadá jako symptom éry *laissez faire*.

Imperiální témata a jednota království se pak staly hlavním jednotícím znakem a sociální reformy až sekundárním. Díky tomu došlo k splynutí radikálů a konzervativců, kteří se od Mladé Anglie přes Disraeliho Sybil, Randolpha Churchilla či Arthura Balfoura mohli sami pochlubit paternalistickou tradicí. Harold MacMillan pokračoval až do tradice korporativistické. Ve Viktoriánské Anglii se snubilo šíření levicového přístupu k reformám s rozšiřováním volebního práva. Šampionem se v tomto směru stal Joseph Chamberlain. Odbory, vytvořily Komisi pro volební zastoupení a využívali své členské základny, aby své hlasy zobchodovaly za volební podporu. Nakonec ale byly okolnostmi donuceny založit vlastní stranu společně s pomocí socialisticko-liberálních aktivistů.

Anglický socialismus, sociální stát a zásahy do soukromého sektoru mají dominantní vliv ve všech stranách. Jednotícím znakem je víra v pokrok a neustálé aplikování nových vědeckých teorií ve správě věcí veřejných. Ve zpětném pohledu se tak jeví jako absurdní považovat Marxistickou ekonomii či Eugeniku za vědecké disciplíny. Důležitým prvkem pro pochopení dostředivé síly anglického politického systému je jeho ideologické mísení všech tradic: Toryovské se socialistickou a pokrokově liberální.

Výběr z pramenů a literatury

1. Prameny

- British Institute of Public Opinion (Gallup) Polls, 1938-1946
(<http://www.data-archive.ac.uk/findingData/snDescription.asp?sn=3331#doc>)
- Hansard, the Official Report, the edited verbatim report of proceedings in both Houses of Parliament.
(<http://hansard.millbanksystems.com>)
- Mass-Observation Studies 1937-55
(<http://www.sussex.ac.uk/library>)
- UK General Elections: Party Election Manifestos
(<http://www.psr.keele.ac.uk>)
- Institute of Commonwealth Studies: Commonwealth Telecommunications Organisation
(<http://www.aim25.ac.uk>)
- Bank of England Act 1946 (9 & 10 Geo. 6 c. 27)
- State Transport Act 1938
- Statistická data hospodářství Velké Británie
(<http://www.statistics.gov.uk>)
- *Right Road for Britain: The Conservative Party's Statement of Policy*, London 1949.
- *Labour's Aims in War and Peace*, New York 1940.
- *Report of Royal Commission on the Distribution of the Industrial Population*. Presented to Parliament by Command of His Majesty January 1940. London 1940.
- Text Tamworthského programu
(<http://www.historyhome.co.uk/peel/politics/tam2.htm>)
- článek 6 zákona, strana 2:
(http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1870/88/pdfs/ukpga_18700088_en.pdf)
- Rozšíření volebního práva:
(http://hansard.millbanksystems.com/commons/1868/apr/03/adjourned-debate#S3V0191P0_18680403_HOC_55)
- The water bill:
(<http://hansard.millbanksystems.com/lords/1875/jun/14/birmingham-corporation-water-bill>)
- MacCallahan, J. A.: The Turkish Atrocities in Bulgaria: Horrible Scenes at Batak. IN: The Daily News, August 22, 1876, s. 5-6. zdroj:
<http://www.attackingthedevil.co.uk/related/macgahan.php>
- Lord Salisbury's Aliens Bill. s. 5. 14. červenec 1894. The Spectator. Zdroj: <http://archive.spectator.co.uk/article/14th-july-1894/5/lord-salisburys-aliens-bill>
- Royal Commission on War in South Africa: Apendices to Minutes of Evidence. London 1903. s. 34, 217, 249-256.
- svědectví sira J. Ardagha IN: Royal Commission on War in South Africa: Apendices to Minutes of Evidence II. Londýn 1903. s. 216. odstavec 5126.
svědectví sira G. F. Wilsona IN: Royal Commission on War in South Africa: Apendices to Minutes of Evidence II. Londýn 1903

- EXCHEQUER BILLS. HC Deb 23 October 1899 vol 77 cc509-17.
- THE BUDGET STATEMENT. HC Deb 05 March 1900 vol 80 cc 53-78.
- SUGAR.—CUSTOMS. HC Deb 18 April 1901 vol 92 cc 652-740. Zdroj:
- SUGAR.—CUSTOMS. HC Deb 18 April 1901 vol 92 cc 674. Zdroj:
- RE-IMPOSITION OF THE DUTY. HC Deb 14 April 1902 vol 106 cc185-6.
- Royal Commission on War in South Africa: Apendices to Minutes of Evidence. Londýn 1903
- <http://archive.spectator.co.uk/article/29th-august-1903/5/the-report-of-the-royal-commission-on-the-war>
- EXCHEQUER BILLS. HC Deb 23 October 1899 vol 77 cc509-17.
- THE BUDGET STATEMENT. HC Deb 05 March 1900 vol 80 cc 53-78.
- SUGAR.—CUSTOMS. HC Deb 18 April 1901 vol 92 cc 652-740. Zdroj:
- SUGAR.—CUSTOMS. HC Deb 18 April 1901 vol 92 cc 674. Zdroj:
- RE-IMPOSITION OF THE DUTY. HC Deb 14 April 1902 vol 106 cc185-6.
- SUGAR.—CUSTOMS. HC Deb 18 April 1901 vol 92 c. 715.
- OLD AGE PENSIONS BILL. HC Deb 22 March 1899 vol 69 cc57-85. zdroj:
- AGED PENSIONERS BILL. HC Deb 22 May 1903 vol 122 cc 1541-58
- FISCAL POLICY OF THE COUNTRY. HC Deb 28 May 1903 vol 123 cc185-186.
- Barlett, B.: The Turth about Trade in History. 1.7. 1998.
- Moyo, D.: Dead Aid: Why Aid Is Not Working and How There is Another Way for Africa. New York 2009.
- Webb, S.: The London Programme. Londýn 1891.
- The Radical Programm with a Preface by the Rt. Hon. J. Chamberlain. Londýn 1885
- <http://www.marxists.org/archive/morris/works/1885/manifst1.htm>
- Marx, K., Engels, F.: Address of the Central Committee to the Communist League. London, Březen 1850.
- Dickenson, J.: The greatest curse and traitor?: H H Champion and the Australian Labour Movement. Zdroj: http://www.academia.edu/20506919/The_greatest_curse_and_traitor_H_H_champion_and_the_Australian_labour_movement
- HUME WEBSTER'S SUICIDE.; THE HORSE BREEDER DRIVEN CRAZY BY FINANCIAL DIFFICULTIES. 26. ledna 1892. New York Times.
- AUTUMN SESSION. HC Deb 18 August 1892 vol 7 cc 450-2. Zdroj: THE ROYAL WEDDING—AN UNFORTUNATE INCIDENT. HC Deb 17 July 1893 vol 14 cc1709-10. Zdroj:
- "LYONS v. WILKINS" (HIGH COURT OF JUSTICE.) HC Deb 13 April 1896 vol 39 cc733-5.
- Trade Disputes Bill. HC Deb 02 May 1906 vol 156 cc577-8.
- The Education Bill. HC Deb 16 May 1906 vol 157 cc496-.
- TRADE DISPUTES BLLL. HC Deb 27 July 1906 vol 162 cc159-166 Considered in Committee.
- The Unemployed Bill. HC Deb 19 June 1906 vol 159 c58.
- PLURAL VOTING BILL. HC Deb 14 May 1906 vol 157 cc263-301. Zdroj:
- FRANK SILTZER: The Irish Councel Bill: Page 20, 18th May 1907. The Spectator.

- Úvodní řeč Herberta Gladstona. WORKMEN'S COMPENSATION BILL. HC Deb 26 March 1906 vol 154 cc 886-896
- WORKMEN'S COMPENSATION BILL. HC Deb 26 March 1906 vol 154 cc 907-909.
- WORKMEN'S COMPENSATION BILL. HC Deb 26 March 1906 vol 154 cc 928 - 933.
- Churchill, W. S.: *Liberalism and the Social Problem. Liberalism and Socialism*. St. Andrews Hall, Glasgow, říjen 1906
- DEATH DUTIES. HC Deb 20 May 1909 vol 5 cc582-651
- Income Tax (Differential Rates). HC Deb 06 May 1909 vol 4 cc1332-3W.
- OLD-AGE PENSIONS BILL. HC Deb 30 June 1908 vol 191 cc591-709
- *Labour and the New Social Order. A Report on Reconstruction*, London 1918

2. Literatura

- Adams, R. J. Q.; Poirier, P. P.: *Conscription Controversy in Great Britain, 1900 - 1918*, London 1987.
- Addison, P.: *The Road to 1945: British Politics and Second World War*, London 1975.
- Addison, P.: *Churchill: the unexpected Hero*, Oxford 2005.
- Amery, J.: *The Life of Joseph Chamberlain*, London 1969.
- Amery, J.: *Joseph Chamberlain and The tariff Reform campaign*, London 1969.
- Angel, N.: *The Great Illusion*, London 1913.
- Aron, R.: *Historie XX. století*, Praha 1999.
- Aron, R.: *Angažovaný pozorovatel*, Praha 2003.
- Aster, S.: *Anthony Eden*, New York 1976.
- Attlee, C.: *The Labour Party in Perspective*, London 1937
- Baldwin, G. B.: *Beyond Nationalisation: The Labor problem of British Coal*, Oxford 1955.
- Balfour, A. J. : *Economic Notes on Insular Free Trade. London 1903*
- Ball, M.; Sunderland, D.T.: *An Economic History of London 1800 - 1914*, London 2001
- Barker, R.: *Education and politics 1900 -1951: a study of the labour party*, Oxford 1972.
- Barnett, H. O.: *Cannon Barnett: His Life, Work and Friends*. London 1921
- Barrow, L., Bullock, A.: *Democratic Ideas and the British Labour movement 1880 - 1914*. Cambdridge
- Bastiat, F.: *The Law*. New York 1997.
- Bax, E.B.: *Reminiscences and Reflections of a Mid and Late Victorian*, London 1967
- Beer, M.: *A History of British Socialism*, London 2002
- Benn, C.: *Keir Hardie*, London 1992
- Bentley, M.: *Politics without Democracy 1815 - 1914*, Oxford 1996.
- Bentley, M.: *The Climax of Liberal Politics. British Liberalism in Theory and Practice 1868 - 1918*, London 1987.
- Besant, A.: *Autobiography*. London 2009
- Beveridge, W.: *Výtah z Beveridgovy zprávy o sociálním pojištění a příbuzných službách*, London 1942.
- Bevis, M: *The Making of British Socialism*, Oxford 2011

- Bingham, A.; Conboy, M.: *The Tabloid Century. The Popular Press in Britain 1896 to present*, Oxford 2015.
- Blake, R.: *Disraeli*, London 1966.
- Black, E.: *War against the weak*, New York 2003.
- Blatchfort, R.: *My eighty years*, London 1931.
- Booth, Ch.: *Labour and Life of the People*, London 1891.
- Boothby, R.; MacMillan, H.; Loder, J.; Stanley, O.: *Industry and the State. A Conservative View*, London 1927.
- Bosanquet, H.: *The Strength of the People: A Study in Social Economics*, London 1902.
- Bosanquet, B.: *The Philosophical Theory of the State*, London 1899
- Bosanquet, H. D.: *Social Work in London 1869 - 1912: History of the Charity Organisation Society*, London 1914
- Boyd, C. V. (ed.): *Mr. Chamberlain speeches*, Boston 1914.
- Briggs, A.: *The Making of Modern England 1783-1867: The Age of Improvement*, London 1959.
- Briggs, A.; Saville, J.: *Essays in Labour History 1886 - 1923*, London 1967.
- Briggs, A.: *The History of Broadcasting in the United Kingdom*, Oxford 2000.
- Broch, H.: *Náměsíčníci*, Praha 2012.
- Brožová D.: *K diskusi o obilních zákonech*. IN: Thomas Malthus - 175 let od smrti. Ed.: Marek Loužek. Praha 2010.
- Brundage, A.: *England's "Prussian Minister". Edwin Chadwick and the Politics Government Growth, 1832 - 1854*, London 1988.
- Buchanan, J. M.; Tollison, R. D.: *The Theory of Public Choice*, Chicago 1984.
- Burke, E.: *Úvahy o revoluci ve Francii*. Praha 1997.
- Butler, D. E.: *The study of political behaviour*, London 1958.
- Butler, D. E.; Freeman, J.: *British political facts 1900-1967*, London 1968.
- Butler, D.: *Coalitions in British Politics*, London 1978.
- Butos, W. N.: *Political Economy of Government and Science*.
http://fee.org/videos/economics_of_science/
- „Cato“: *Guilty Men*, London 1940.
- Calder, A.: *The People's War: 1939-1945*, New York 1969.
- Carpenter, L. P.: *Corporativism in Britain, 1930 - 1945*, IN: Journal of Contemporary History.
- Chadwick, E.: *The Health of Nations*, London 1877.
- Chadwick, E.: *Report On Sanitary condition of the Labouring population of Great Britain*, London 1843.
- Chamberlain, J.: *Preface. The Radical Programm*, London 1885.
- Chamberlain, J.: *The Game of Politics*. London 1895.
- Clarke, P.; Clarke, P. F.: *Liberals and Social Democrats*, Cambridge 1978.
- Clayton, J.: *The Rise and Decline of Socialism in Great Britain 1884 - 1924*. London 1926.
- Coates, D.: *The Labour Party and the Struggle for Socialism*, Cambridge 1975.
- Cole, G. D. H.: *Short History of the British Working Class Movement: 1900 - 1937*, London 2002.
- Cole (ed.): *Beatrice Webb Diaries 1924 - 1932*, London 1956.

- Cowling, M.: *The impact of labour 1920-1924 : the beginning of modern british politics*. London 1971.
- Crawford, T.: *The Social Democrat*, 1908.
- Darwin, Ch.: *Autobiographies*, London 2002.
- Darwin, L.: *First toward Eugenic Reform*. *Eugenics Review*, 4. (duben 1912).
Převzato z : Perry, M. W. (ed.): Chesterton, G. K.: *Eugenics and other evils. An Argument against scientifically Organized society with additional articles by his Eugenic and Birth Control Opponents*, Seattle 2000.
- Daunton, M.: *Trusting Leviathan*, Cambridge 2001.
- Daunton, M.: *Wealth and Welfare: An Economic and Social History of Britain 1851-1951*, Oxford 2007.
- Davies, N.: *Ostrovny: dějiny*, Praha 2003.
- Disraeli, B.: *Conningsby*, London 2007.
- Disraeli, B.: *Vindication of the English Constitution in a Letter to a Noble and Learned Lord*, London 1835.
- Disraeli, B.: *Sybil*. Oxford 2008.
- Disraeli, B.: *Sybil or the Twon Nations*, Oxford 1981.
- Dostojevski, F. M.: *Běsi*, Praha 2004.
- Dugdale, B.: *Arthur James Balfour*, London 1939.
- Dutton, D.: *History of the liberal Party in the Twentieth Century*, Basingstoke 2004.
- Eldon, B. E.: *Nationalisation in British Politics: the Historical Background*, Stanford University Press 1965.
- Eliot, T. S.: *The Complete Poems and Plays*, London 1969.
- Elton, G.: *Life of James Ramsay MacDonal*d, London 1939.
- Erva, M.: *Znárodňování ve Velké Británii 1945 - 1951*.
- Erva, M.; Munzi, T.: *Globální oteplování jako malthuziánská doktrína*. IN: *Thomas Malthus - 175 let od smrti*. Ed.: Marek Loužek. Praha 2010.
- Erva, M.: *Britská politika a evropská integrace*. IN: Loužek, M.(ed.): *Vznik EFTA. Padesát let poté*. Praha 2010.
- Faber, R.: *Young England*, London 1987.
- Fisher, J.: *British Political Parties*, Hertfortshire 1996.
- Friedman, M.: *The line we dare not cross* [online], Jan 1977.
- Gamble, A.: *The Conservative Nation*, London 1975.
- Gardiner, A. G.: *The Life of sir William Harcourt*, London 1923.
- Garwin, J. L.: *The Life of Joseph Chamberlain*, London 1930.
- Gash, N.: *Peel*. London 1976.
- Gasset, J. O.: *Vzpoura davů*, Praha 1993.
- Gehrke, J. P.: *Municipal antisocialism and the Growth of antisocialistic Critique in Britain 1873 - 1914*, UMI 2006.
- Gilbert, B.: *Churchill – život*, Praha 2002.
- Gordon, C. T.: *The Growth of Boer Oppositon to Kruger*, Cape Town 1970.
- Gregg, P.: *Social an Economic History of Britain 1760-1965*, London 1967.
- Grieves, K.: *Sir Eric Geddes: Business and Government in War and Peace*, Manchester 1989.
- Grigg, J.: *Lloyd George: The War Leader*, London 2011.
- Grove, J.W.: *Government and Industry in Britain*, London 1962.
- Hall, P.: *Urban and Regional Planning*, London 2002.

- Halévy, E.: *A History of the English People. Epilogue*, London 1939 Hancock, W. K.: *The Sanguine Years*, Cambridge 1962
- Hannah, L.: *The Rise of Corporate Economy*, London 2006.
- Hannah, L.: *A Pioneer of Public Enterprise: the Central Electricity Board and the National Grid*, IN: Supple, B. (ed.): *Essays in British Business History*, Oxford 1977.
- Hanson, A.H.(ed.): *Nationalization: A book of Readings*, London 1963.
- Hamilton, M. A.: *Sidney and Beatrice Webb*, London 1932.
- Hamilton, G.: *Parliamentary Reminiscences and Reflections 1885 - 1906*. London 1922
- Harris, J.: *Public Lives, Public Spirit: Social History of Britain 1870 - 1914*, Oxford 1993.
- Harris, J.: *Political Thought and the State*, IN: Green, S. J. D.; Whiting, R. C.: *The Boundaries of the State in Modern Britain*, Cambridge 2002.
- Harris, J.: *Unemployment and Politics*, London 1972.
- Harris, J.: *William Beveridge. A Biography*, Oxford 1977.
- Hayek, F. A. : *Cesta do otroctví*, Praha 1996.
- Hayek, F. A.: *Kontrarevoluce vědy. Studie o zneužívání rozumu*, Praha 1995.
- Henessy, P.: *Never Again: Britain 1945-1951*, London 1992.
- Higgs, R.: *Crisis and Leviathan*, Oxford 1987.
- Hyndman, M. H.: *The Record of an Adventurous Life*, London 2013
- Hobbes, T.: *Leviathan*. Praha 1941.
- Holman, R.: *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha 2005
- Holman, B.: *Keir Hardie*, London 2010
- Hoppe, H. H.: *The Economics and Ethics of Private Property*, Auburn 2006.
- Horn, P.: *Introduction to Oliver Twist*. IN: Dickens, CH.: *Oliver Twist*, London 2002.
- Howell, D.: *British Workers and the Independent Labour Party*, Manchester 1983.
- Hülsmann, J. G.: *The Last Knight of Liberalism*, Auburn 2007.
- Hurd, D.: *Robert Peel. A Biography*, London 2007.
- Huxley, A.: *Nový krásný svět*, Praha 1970.
- Hyndman, H. M.; Morris, W.: *Summery of the principles of socialism*, London 1884.
- Hyndman, H.M.: *The Record of an Adventurous Life*, London 2012.
- Inwood, S.: *Historie Londýna*, Praha 2003.
- James, R. R.: *Lord Randolph Churchill*, London 1994.
- Jenkins, R.: *Gladstone*, Praha 1996.
- Jessop, B.: *Traditionalism Conservatism and British Political Culture*, London 1974.
- Judd, D.: *Impérium: britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Praha 1999.
- Judd, D.: *Radical Joe. A life of Joseph Chamberlain*. London 1977.
- Judge, T.: *Tory socialist*, London 2015.
- Kant, I.: *K věčnému míru*, Praha 1999.
- Kant, I.: *Základy metafyziky mravů*, Praha 1999.

- Kelf-Cohen, R.: *Nationalisation in Britain: The End of a Dogma*, London 1958.
- Kirk, R.: *Konzervativní myšlení*, Praha 2000.
- Kirzner, I.: *Competition and Entrepreneurship*, Chicago 1978.
- Kis, J.: *Současná politická filosofie*, Praha 1997.
- Klimek, A.: *Boj o hrad*, Praha 1996.
- Kovář, M.: *Britští fašisté a evropský fašismus (nacismus) mezi dvěma světovými válkami*, IN: Kovář, M. (ed.): *Velká Británie a svět v 18. - 20. století*, Praha 2008, s. 7 - 27.
- Kuhn, T.S.: *Struktura vědeckých revolucí*, Praha 1997.
- Kundera, M.: *Zneuznávané dědictví Cervantesovo*, Brno 2005
- Kutílek, M.: *O hypotézách se nesmí hlasovat*, In: Lidové noviny. 10. listopadu 2009.
- Leventhal, F. M.: *Arthur Henderson*, Manchester 1989
- Lindsay, T. L.; Harrington, M.: *The Conservative Party 1918-1970*, London 1974.
- Locke, J.: *Druhé pojednání o vládě*, Praha 1992.
- Loužek, M.: *Metodologie ekonomie*, Praha 2009.
- Kelly, S.: *The Ghost of Neville Chamberlain: Guilty Men and the 1945 Election*, In: *Conservative History Journal*, Autumn 2005..
- Keynes, J.M.: *Tract on Monetary Reform*, London 1923.
- Kumarasingham, H.: *The Political Demise of Neville Chamberlain*, in: *Conservative History Journal*, Summer 2004.
- Loch, C. S.: *Charity and Social Life*, London 1910.
- Lowe, R.: *The Welfare state in Britain since 1945*, MacMillan 1999.
- McBriar, A. M.: *An Edwardian Mixed Doubles. The Bosanquets versus The Webbs*, Oxford. 1987
- MacCarthy, F.: *William Morris. A Life of Our Time*, London 1994.
- MacDonald, R.: *Socialism and Society*, London 1908.
- MacDonald, R.: *Socialism and Government*, London 1909.
- MacDonald, R.: *Socialist Movement*, London 1911.
- MacKenzie, N.: *The Letters of Sidney and Beatrice Webb: Volume 2*, Partnership Cambridge 1978.
- Mackenzie, N.(ed.): *Beatrice Webb Diary*. London 2001.
- McKenzie, R. T.: *British Political Parties*, London 1963.
- MacMillan, H.: *The Middle Way*, London 1978.
- Macninol, J.: *The Politics of Retirement in Britain, 1878-1948*. Cambridge 1998.
- Maier, H.: *Politická náboženství*, Brno 1999.
- Malthus, T.: *An Essay on the Principle of Population*. IN: *Literature and Science in the Nineteen Century. An Anthology*. Ed.: Otis, L. Oxford 2009.
- Marais, J. S.: *The Fall of Kruger's republic*, Oxford 1961.
- Marquand, D.: *Ramsay MacDonald*, London 1977.
- Marris, M. N.: *The Right Honourable Joseph Chamberlain. The Man and the Statesman*, London 1900.
- Marwick, A.; Ciardi, J.: *British Society since 1945*, London 2003.
- Matthew, C. (ed.): *Nineteenth Century Britain*, Oxford 2000.